

**DESPRE ARHITECTUL ȘI MUZEOGRAFUL
EUGEN BÂZGU LA TRECUT**

Mihai URSU*

Pentru arhitect – *spațiul*, iar pentru cercetătorul din muzeu – *timpul* sunt cei mai importanți actanți ai creației. Pentru arhitectul angajat la muzeu modelarea spațiului după ritmurile epocii și captarea expresiilor timpului în *artefacte* sunt axiologice. E o triadă care leagă prietenii ireproșabile. Însă, o dată în viață îl trădează și spațiul, și timpul...

La 7 martie 2016, când Eugen Bâzgu, unul dintre remarcabilii cercetători ai spațiului și timpului nostru, a trecut în lumea de dincolo, spațiul lui i s-a retras în microcosmos, iar timpul i s-a oprit. Atunci am început a înțelege mai bine *cât de mult însemna prezența sa printre noi*, cât de multe a realizat, dar și cât de mult avem nevoie de el în continuare.

Era un intelectual de tip enciclopedic, format în baza unor lecturi consistente, dotat cu o memorie fenomenală, care genera și transmitea idei cu multă generozitate, trăind din plin plăcerea unui progres posibil. Mereu inițiator de concepte, gata să intervină sau să susțină pe cei care puteau contribui direct la protejarea patrimoniului cultural, știa să pună mai presus de toate binele comun.

Știa să uimească prin soluții îndrăznețe pe care le găsea privind lucrurile din perspective inedite. Avea și cu ce. Ne impresiona cu proiecte aparte care recuperau și dezvoltau tradițiile arhitecturii naționale, asigurându-i continuitate. Argumenta abordările privind necesitatea restaurării monumentelor construite prin cunoașterea istoriei, inclusiv a periplului lor evolutiv. Oferea soluții exemplare de

* Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău – Republica Moldova.

gândire analitică a modelării spațiale bazate pe raționamentele matematicii. Adeseori, soluțiile sale veneau dintr-o perspectivă total neașteptată, dar logică pentru înțelegerea fenomenului studiat, fiindcă îl cuprindea în totalitatea expresiilor sale culturale.

Eugen Bâzgu avea o educație complexă, perfect pliată pe multiplele solicitări la care trebuia să facă față în calitate de coordonator al Muzeului Satului din Chișinău. Era *constructor, arhitect și etnograf*. Meseria de constructor și-a însușit-o la Tehnicumul de Construcții din Hâncești, s-a format ca arhitect în cadrul Facultății de Urbanism și Arhitectură a Universității Tehnice din Moldova (1978-1983), iar etnograf a devenit pe parcursul celor 35 de ani petrecuți în sistemul muzeal de profil.

În același context educațional, mai amintim și faptul că în perioada 1994-1998, la Facultatea de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, a urmat, sub îndrumarea Prof. univ. dr. Dumitru Pop, studiile post-universitare. Dincolo de acestea, și-a ostoit mereu setea de cunoaștere cu lecturi consistente din autori de referință, care au conturat istoria arhitecturii, etnografiei, folclorului și artei populare.

Încă din timpul studenției (1978-1982) a lucrat în cadrul Academiei de Științe a Moldovei, la Secția Identificare și Documentare a Monumentelor de Istorie și Cultură. Activitatea de

arhitect a început-o imediat după terminarea studiilor universitare la Complexul Muzeal „Orheiul Vechi”, acolo unde a înfăptuit câteva restaurări aflate și astăzi în uzul muzeal.

Din 1984 este încadrat la Muzeul de Studiere a Țimutului Natal, actualul Muzeu de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău (MNEIN), unde a deținut mai multe posturi și funcții: colaborator la Secția de Artă Populară, restaurator, cercetător științific în Secția

Etnografie, șeful Atelierului Restaurare, coordonator al Muzeului Satului. În perioada 2001-2006 a fost funcționar în domeniul

patrimoniului imobil la Ministerul Culturii, iar din 2010 era și consultant principal în Direcția Patrimoniu Cultural și Arte Vizuale din același minister.

Eugen Bâzgu a fost unul dintre puținii arhitecți ai Republicii Moldova care și-a dedicat întreaga viață protejării patrimoniului arhitectural național prin variate modalități. *Ctitorirea Muzeului Satului*, ca principală posibilitate de salvare și conservare a arhitecturii populare din spațiul nostru, a constituit unul din obiectivele principale ale activității sale, obiectiv care l-a marcat și i-a definit întreaga existență.

Asumarea proiectului Muzeului Satului a venit ca o continuare firească a lucrării de licență, dar și ca un tribut al orizontului său istoric, aplicat, întâi de toate, arhitecturii tradiționale. Avea o viziune de ansamblu asupra misiunii arhitecturii în viața societății, una de recuperare a statutului și demnității arhitecturii naționale, grav afectată și nedreptățită de arhitectura sovietică, de esență totalitară.

Deși în spațiul nostru se discuta despre edificarea unui muzeu al satului încă din anul 1929, deși pentru realizarea acestuia s-au pronunțat mari gânditori în diferite perioade, deși au fost elaborate și înaintate câteva proiecte ale viitorului muzeu (spre exemplu, șapte proiecte au fost propuse numai în perioada 1967-1975, autori fiind arhitecții Robert Kurtz și F. Naumov), conducerea Republicii, exponentă a ideologiei sovietice, refractară discursului cultural-național, n-a susținut implementarea acestor propuneri ale comunității arhitecților și oamenilor de știință¹.

În 1982, când a pregătit, împreună cu alți colegi de facultate, Proiectul Muzeului de Arhitectură Populară, a ținut să continue cauza predecesorilor săi, deoarece Moldova, la acea vreme, era singura zonă din Europa care nu avea încă un asemenea muzeu. A întreprins diferite acțiuni pentru a sensibiliza opinia publică, în special factorii de decizie, privind constituirea acestui muzeu la Chișinău. Iar ca o activitate constantă a continuat să monitorizeze situația la zi a monumentelor de arhitectură

¹ Pentru a cunoaște mai bine istoria zbuciumată a acestui edificiu de cultură, v. Mihai Ursu, *Particularitățile creării Muzeului Satului în Republica Moldova*, în „Akademos”, Chișinău, nr. 1-2 (9), 2008, p. 97-103; Idem, *Încă un pas spre crearea Muzeului Satului la Chișinău*, în „Akademos”, nr. 3 (22), 2011, p. 117-120; Gheorghe Nicolaev, *File din istoria neîmplinită a Muzeului de Arhitectură și Etnografie a Satului din Chișinău*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, nr. 2 (98), 2014, p. 83-99 (studiu disponibil pe <http://www.history.asm.md/index.php/ro/publicatii/reviste/664-revista-de-istorie-a-moldovei-nr-2-98-2014>).

populară pe teren, documentându-le, fotografiindu-le, studiindu-le în toată complexitatea manifestărilor lor arhitecturale, istorice și sociale.

Astfel, în anul 1991, când s-au ivit posibilități de realizare a acestui muzeu, grupul de arhitecți condus de Eugen Bâzgu a câștigat concursul organizat de către Ministerul Culturii. În baza acestui concept-proiect, a fost elaborat Programul de edificare a Muzeului Satului, aprobat prin Decretul prezidențial din 24 iulie 1995.

Prin acest program, devenit istoric, se prevedea transferarea pe teritoriul rezervat muzeului a diverse monumente de arhitectură populară: biserici medievale de lemn, mori de apă și de vânt, case de locuit și alte construcții tradiționale din spațiul rural. Prin expunerea monumentelor pe teritoriul Muzeului Satului, sub forma unor sățuce formate din gospodării și edificii comunitare, se dorea cunoașterea și afirmarea tradițiilor arhitecturii populare din Basarabia, salvând totodată *cele mai reprezentative monumente* ajunse până în zilele noastre de la distrugerea lor iminentă.

Eugen Bâzgu a insistat să fie creat acest muzeu din aceleași considerente pentru care instituția a fost refuzată de către regimul sovietic. Astfel, Muzeul Satului *oferă modele* ale celor mai valoroase monumente de arhitectură, exemple elocvente ale gândirii ingineresti, constructive și arhitecturale a înaintașilor noștri, demne de admirație, cu un mare impact educațional, cultural și patriotic. Restaurate și expuse în cadrul muzeului, aceste monumente au puterea de a convinge pe oricine de faptul că în această parte a Moldovei au locuit dintotdeauna oameni făuritori de civilizație tradițională.

Muzeul a început cu moara de vânt din Opaci – Căușeni, cea mai înaltă dintre morile păstrate până la acea vreme (18 m), transferată și edificată pe teritoriul muzeului în 1995. În scurtă vreme, a început o luptă acerbă pentru apărarea teritoriului muzeului de tentativele unor structuri obscure, care își doreau să schimbe destinația acestui spațiu, devenit atractiv pentru alte construcții. În acest context, o mână criminală a dat foc morii pentru a se elibera terenul...

Timp de aproape 4 ani a durat această luptă îndârjită pentru apărarea terenului și, în acest răstimp, arhitectul Eugen Bâzgu a scris zeci de scrisori, a convins parlamentari de bună credință, toate acestea doar pentru apărarea muzeului. Apoi, alți ani la rând, a participat la elaborarea diferitelor proiecte de încadrare a muzeului în programe naționale, inclusiv în cel al zonei economice libere, folosind toate posibilitățile pentru a promova edificarea instituției muzeale.

Un alt obiectiv al arhitectului Eugen Bâzgu a constat în *păstrarea monumentelor în cadrul comunităților locale*, asigurându-le durabilitate prin restaurare. Astfel, în anii 2005-2009 s-au conturat condiții propice pentru a salva de la distrugere biserica de lemn din Palanca – Călărași (secolul al XVII-lea). Putrezită în mare parte din cauza vechimii și a apelor provenite din ploii și ninsori, lăcașul se afla în ultima fază înainte de dispariția fizică. Biserica a fost strămutată pe un loc mai înalt și restaurată în toată splendoarea ei, formând, împreună cu Muzeul „Casa Părintească”, un complex vizual excepțional.

A coordonat, în calitate de șef de șantier, lucrările de restaurare ale acestui monument. A găsit soluții la problema lipsei cu desăvârșire a restauratorilor în lemn care să execute lucrările. A selectat oameni cu abilități necesare și i-a instruit direct pe șantier luni la rând, astfel încât să fie capabili să execute anumite tehnici de lucru cu lemnul, tehnici ieșite din practica construcțiilor de cel puțin un veac. În consecință, lucrările întreprinse la acest obiectiv au contribuit la formarea unui vrednic colectiv de restauratori în lemn, precum și la acumularea experienței necesare abordării domeniului restaurării.

Aceste realizări au înlesnit lucrările de transferare și montare pe teritoriul Muzeului Satului a bisericii de lemn Adormirea Maicii Domnului (1642) din Hirșișeni – Telenești², cea mai înaltă dintre toate edificiile de lemn ale Basarabiei. În 2014, după releveele și imaginile

² Restaurarea și edificarea acestei biserici în Muzeul Satului s-a realizat prin colectă publică în anii 2009-2011.

fotografice realizate în anii de studenție, în apropierea bisericii a fost ridicată o replică a clopotniței de lemn din Vorniceni – Strășeni, completând fericit acest prim ansamblu muzeal.

În anul 2015, tot pe baza sponsorizărilor, au început lucrările de restaurare a bisericii de lemn din Gârbova – Ocnița (secolul al XVIII-lea), o biserică specific sătească, asemănătoare unei case țărănești. Restaurarea a întâmpinat probleme destul de dificile, pentru că în 1992 localnicii au demolat-o. A fost nevoie de intervenții urgente pentru a recupera materialul lemnos, a-l aduce la condiția prevăzută de demontarea unui monument, tratarea și pregătirea lui pentru reconstrucție ș.a. Prin montarea ei a început realizarea ansamblului muzeal de nord de pe teritoriul Muzeului Satului.

Un alt domeniu al activității lui Eugen Bâzgu l-a constituit *restaurarea monumentelor in-situ*. Pornind de la bugetul alocat domeniului culturii, destul de auster, arhitectul a identificat resurse extrabugetare, a elaborat proiecte și a obținut granturi de la finanțatori internaționali, făcând astfel posibile lucrările de restaurare ale unora dintre principalele monumente ale patrimoniului cultural național.

La biserica medievală Adormirea Maicii Domnului din Căușeni³, ctitorie din secolul al XVI-lea, au fost întreprinse lucrări

arheologice pentru a determina etapele de evoluție, s-au realizat lucrări de corectare a sistemului de drenaj pentru a îndepărta apele pluviale de la fundația clădirii, au fost înlocuite bârnele de stejar din pereții interiori care asigură sistemul antiseismic, s-a înlocuit acoperișul

vechi cu unul provizoriu, fiind eliberat și podul de straturile de gunoaie acumulate de-a lungul veacurilor, care afectau microclima incintei. Toate aceste lucrări au constituit o etapă pregătitoare pentru a se trece la restaurarea frescelor unice ale monumentului.

³ Ample lucrări de restaurare a acestei biserici s-au făcut în perioada 2003-2005 cu susținerea financiară a Guvernului Statelor Unite ale Americii.

Pe parcursul anilor 2005-2006, restaurarea mănăstirii rupestre Horodiște (Țipova), ridicată încă din secolul al XV-lea, a pus probleme de maximă dificultate. O fisură care începea la poalele stâncii și urca până în creștetul dealului, în care este săpată mănăstirea, secționa spațiul interior al bisericii. Distanța dintre stânca-mată și fâșia care se desprindea atingea în unele locuri 1,5 m. Fixarea stâncii și stoparea procesului de îndepărtare a fâșiei care se desprindea a necesitat lucrări inginerești și arhitecturale cu totul speciale. Criza economică a influențat costurile materialelor și, din această cauză, nu s-au mai încheiat lucrările de finisaj și de restabilire a fațadei de altădată. Dar, în baza proiectului existent, având finanțarea necesară, acestea pot fi oricând reluate.

Eugen Bâzgu a fost arhitectul și autorul principal al proiectului de restaurare a Cetății Soroca⁴, o altă lucrare de mare complexitate. Monumentul este de mare vechime (tot din veacul al XV-lea), ridicând suficiente probleme privind datarea și evoluția sa. Totodată, este un monument de primă importanță în contextul patrimoniului nostru, fiind singura cetate mai bine păstrată de pe teritoriul Republicii Moldova, în contextul granițelor actuale Hotinul și Cetatea Albă aflându-se pe teritoriul Ucrainei.

Cetatea Soroca fusese deja „restaurată” sau, mai degrabă, reparată, în perioada sovietică (între anii 1974 și 1976), sub conducerea arhitectului Valentin Voițehovschi, fără însă a avea un proiect de restaurare. În acest mod, pe lângă vechile probleme, cetatea a căpătat și altele mai noi. Elaborarea proiectului de restaurare a Cetății Soroca a fost precedată de studierea publicațiilor privitoare la istoria acestei fortărețe, a rezultatelor săpăturilor arheologice întreprinse în diferite perioade, a materialelor de arhivă din Republica Moldova, România, Ucraina și Federația Rusă. Au fost cercetate zidurile cetății palmă cu palmă, fixate și interpretate critic toate caracteristicile acestora.

Prima tranșă a lucrărilor de restaurare a vizat câteva acțiuni de importanță majoră: consolidarea antiseismică a turnului-poartă de intrare, consolidarea și rostuirea cu plombări, după caz, a zidăriei istorice, restabilirea, după analogii, a acoperișurilor originare ale tuturor turnurilor cetății, restaurarea bisericii-capele din turnul principal ș.a. Lucrările au început în anul 2013, pe 18 mai 2015 fiind finalizată și

⁴ Restaurarea Cetății Soroca, cu amenajarea spațiului aferent și a căilor de acces, s-a realizat în cadrul proiectului „Bijuterii medievale: Cetatea Hotin, Soroca, Suceava” finanțat de Uniunea Europeană (etapa I, 2014-2015).

inaugurată prima tranșă. Actualmente se încearcă obținerea finanțării pentru începerea celei de-a doua tranșe de restaurare a monumentului.

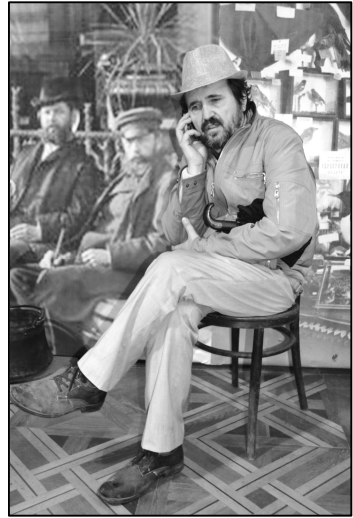
Un alt monument național pentru care Eugen Bâzgu a realizat proiectul de restaurare, de data aceasta împreună cu arhitecții Mihai Andrieș și Sergiu Vornicov, este Complexul Istorico-Arhitectural Manuc Bey din Hâncești, care are în componență mai multe obiective: Palatul Principal, Casa Iamandy, Casa Vechilului și Castelul de Vânătoare, ultimul fiind sediul Muzeului de Istorie și Etnografie Hâncești. În toamna anului 2015 au fost finalizate lucrările de punere în circuitul turistic a Palatului Principal din acest complex arhitectural și, după reacția publicului vizitator, se constată că recente restaurări se bucură de aprecieri.

O altă direcție a activității sale a vizat *restaurarea muzeelor și caselor memoriale ale personalităților* ce au locuit în Basarabia. Astfel, a fost autorul proiectelor de restaurare și muzeificare, proiectantul și arhitectul principal al Casei-muzeu dedicată clasicului literaturii române Constantin Stamate (2005), al Casei Memoriale a familiei Lazo din Piatra – Orhei (2007-2012, 2012-2015) și al casei părintești unde s-a născut și a locuit, până la adolescență, marele poet național Grigore Vieru (2014-2015). O reușită mult apreciată este restaurarea edificiului administrativ al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală (2008-2012) care, după încheierea lucrărilor, a devenit de două ori mai încăpător, păstrându-se, totodată, integritatea clădirii construită în 1871.

A elaborat mai bine de 110 proiecte ale bisericilor noi ce au fost ridicate sau continuă să fie construite în diferite localități ale Republicii Moldova și Ucrainei. Prin aceste proiecte a promovat, cu prioritate în tratări moderne, vestitele tradiții arhitecturale moldovenești din perioada de glorie a statului moldav, ceea ce configurează tendințe vizibile de autenticitate în arhitectura ecleziastică.

Eugen Bâzgu s-a manifestat consecvent și în *alte domenii conexe*, precum cercetarea științifică în domeniile arhitecturii populare, ecleziastice (biserici de lemn, mănăstiri și complexe rupestre ș.a.), a etnologiei și protecției monumentelor, având publicate 3 cărți-monografii și circa 50 de studii științifice în reviste naționale și internaționale de prestigiu (România, Federația Rusă, Suedia). Este autorul a peste 130 de articole de popularizare și interviuri. Alte aproape 400 de participări la emisiuni de radio și televiziune au menținut dialogul social privitor la importanța patrimoniului cultural imobil și imaterial, contribuind inclusiv la formarea unei opinii publice favorabile apărării valorilor patrimoniale.

Un alt domeniu important unde contribuția arhitectului-muzeograf Eugen Bâzgu apare ca notorie este crearea în cadrul Muzeului Satului, începând din 1992, a unei *Arhive Științifice de negative și fotografii privitoare la arhitectura populară* (mori de vânt și de apă, biserici de lemn, complexe eclesiastice rupestre, case țărănești cu anexe gospodărești – sâsâiace, beciuri, șuri, grajduri, garduri, porți, stâlpi de lemn sau zid ș.a.). Această arhivă numără peste 19.000 de negative alb-negru și color, 50.000 de imagini digitale, dar și peste 700 desene-relevee obținute în urma documentării de teren.

De asemenea, în perioada 1984-1992 a completat arhiva MNEIN cu peste 9.000 de negative. Este o fototecă de o valoare inestimabilă pentru cultura noastră tradițională, mai ales că între timp mai mult de două treimi din obiectivele documentate în acest mod – în special, mori de vânt și de apă, biserici de lemn, case țărănești cu coloane sculptate în lemn sau piatră, acareturi ș.a. – au dispărut.

Un alt domeniu de importanță majoră în care s-a afirmat este cel al *cercetării complexelor rupestre*. A investigat, în premieră, toate complexele rupestre din bazinul fluviului Nistru (54 la număr), a documentat complexe rupestre necunoscute în literatura științifică de specialitate, dar valoroase ca monumente de istorie și cultură nu numai pentru spațiul nostru, dar și pentru cultura Europei (Butuceni, Marcăuți-Holercani, Socola, Rudi-Arionești, Climăuți, Poiana, Tarasova, Vadul Rașcov, Stroiști). În baza unei bogate factologii, a demonstrat că aceste complexe au fost artere de răspândire a creștinismului în acest spațiu, unele fiind datate în primul mileniu creștin. În acest context, a promovat ideea înaintării acestor monumente în Lista Patrimoniului Universal UNESCO.

Pentru rezultatele remarcabile pe care le-a obținut în domeniul protejării patrimoniului arhitectural tradițional, pentru identificarea finanțărilor extrabugetare și atragerea lor în direcția restaurării monumentelor de arhitectură și a celor eclesiastice, pentru promovarea tradițiilor autohtone în arhitectura eclesiastică contemporană, Eugen Bâzgu a fost răsplătit cu numeroase diplome, premii și distincții.

Dintre acestea amintim: Diploma de gradul I a Uniunii Arhitecților din URSS pentru proiectul „Muzeul Arhitecturii Populare din Republica Moldova” (1983); Premiul I la concursul organizat de Ministerul Culturii privind cel mai bun proiect al Muzeului Satului (1989); Diplome de gradul I, „Cel mai reușit proiect al anului”, acordate de Uniunea Arhitecților și Asociația Arhitecților din Republica Moldova pentru anii 2005, 2006, 2008, 2009, 2010 și 2012; Diploma de gradul I a Asociației Arhitecților pentru cel mai reușit proiect al anului 2010, respectiv 2012 în domeniul restaurării; Ordinul „Ștefan cel Mare”, gradul II, al Mitropoliei Chișinăului și a Întregii Moldove (2010); Titlul Onorific „Om Emerit” (2010); Premiul Ministerului Culturii în domeniul conservării patrimoniului cultural „Ștefan Ciobanu” pentru restaurarea bisericii de lemn din Palanca – Călărăși (2011); Ordinul „Crucea Basarabiei” al Mitropoliei Basarabiei (2011) și Ordinul „Meritul bisericesc” al Mitropoliei Chișinăului și a Întregii Moldove (2015).

...La cei 60 de ani pe care-i împlinise în 2015⁵, Eugen Bâzgu era un cercetător neobosit, un muzeograf pasionat și un arhitect de referință. Boala incurabilă care l-a chinuit în ultimii 6 ani l-a făcut să-și revadă prioritățile și să se concentreze pe acele lucrări pe care doar el le putea realiza. Cunoscându-i proiectele și documentările acumulate în ultimele decenii, ne dăm seama că preconiza să mai realizeze multe. Lucra la un studiu despre reminiscentele precreștine aflate în bisericile de lemn din Moldova⁶ și la un altul privitor la instalațiile tehnice țărănești⁷.

A plecat cu durere, dar senin la chip, de parcă i s-ar fi dat șansa de a continua cele începute aici și în cealaltă lume. Am pierdut un confrate de suflet căruia îi puteai cere oricând sfatul, în special tinerii fiind cei care simțeau această mână de ajutor. A schimbat aspectul arhitectural al acestei părți de lume, purtând grijă mai ales de monumente și biserici, de mănăstiri și muzee, știind probabil că acestea păstrează memoria noastră ancestrală și susțin legătura inefabilă cu strămoșii.

⁵ V. Mihai Ursu, *Arhitectul și muzeograful Eugen Bâzgu la 60 de ani de la naștere*, în „Buletin Științific”. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie, serie nouă, fascicula Etnografie și Muzeologie, Chișinău, vol. 23 (36), 2015, p. 136-142.

⁶ Prin strădania Varvarei Buzilă, soția lui Eugen Bâzgu, studiul *Trunchiul de arbore ca stâlp (picior) al mesei din altarul bisericii*, vede lumina binecuvântată a tiparului în acest număr al „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” (p. 53-82).

⁷ În primăvara anului 2012 declara că lucrează „la o carte despre bisericile din lemn din Basarabia, sec. XVI-XIX”, iar pe viitor spera să realizeze câteva studii monografice despre mănăstirile rupestre din bazinul Nistrului, precum și despre morile de vânt și de apă din spațiul basarabean (în articolul lui Nicolae Roibu, *Eugen Bâzgu. Sunt îngrijorat de soarta monumentelor istorice*, publicat în ziarul „Timpul”, Chișinău, ediția din 9 mai 2012).